

BOGANMELDELSER

Hans Eyvind Næss: Trolddomsprocessene i Norge på 1500—1600 tallet. En retts- og sosialhistorisk undersøgelse. Universitetsforlaget, Oslo 1982. 582 sider + kortbilag.

Siden heksemaniens første historiker, tyskeren W. G. Soldan, i 1843 udgav »Geschichte der Hexenprozesse«, er litteraturen om dette emne vokset til det uoverskuelige. Emnet har tiltrukket så mange forfattere, at det idag er et større studium for sig blot at orientere sig iblandt hovedværkerne om heksevæsen og trolddom. Hermed følger faren for specialisering og rendyrkning, som er særlig betænkelig i samfundsvidenskaberne. I mangel af overblik og helhedssyn behandler man »hvorledes« og »hvor mange« på bekostning af »hvorfor«. I afmægtig erkendelse af vanskeligheden ved at forklare heksevæsen fyldestgørende i de større kulturelle, sociale, religiøse og psykologiske sammenhænge, endog på det nationale plan, har man begrænset sig: Lokalhistorikeren har beskrevet hekseprocesser i denne by eller denne egn; faghistorikeren har begrænset sig til denne periode, denne retsinstans, denne hekseepidemi; folk fra andre fag har beskrevet fænomenet ud fra deres specielle faglige synsvinkel. Bevidstheden om, at disse brikker indgår i en mosaik, hvis mønster vi ikke kender, har i de sidste årtier affødt en ny form for historisk samfundsbeskrivelse: regionale mikrostudier udført på tværfaglig basis af en eller flere forskere, der dækker et bredt socio-historisk spektrum. En række af disse studier har givet frugtbare og perspektivrige resultater, ikke mindst ved at illustrere mikrosamfundets kompleksitet og dermed afløre det livsfjerne i at isolere et social-psykologisk fænomen som netop trolddom.

Hans Eyvind Næss blev i 1981 doktor på sin afhandling om trolddomsprocesserne i Norge i 1500- og 1600-tallet. Med alsidig baggrund som historiker og arkivar har han dog ene mand påtaget sig den opgave både at beskrive og forklare disse processer i så stort et område som det norske rige i så lang en periode som de to århundreder, hekseprocesserne florerede. Yderligere vanskelig bliver opgaven med at beskrive en bestemt slags processer, fordi store dele af retsgrundlaget for dem hidrørte fra et fremmed land: Danmark.

Næss har ikke kunnet hente megen hjælp hverken i norsk eller dansk litteratur. Han har arbejdet som en pionér med det primære kildemateriale fra tingbøger, lens-, foged- og byregnskaber vedrørende 860 personer, som blev sigtet for trolddom i perioden.

Resultatet er en bog på 582 sider, hvoraf 361 sider er tekst, resten er noter, registre og kildefortegnelser. Selvom den retlige karakter af kildematerialet er dominerende og uomgængelig, har Næss kaldt bogen en rets- og socialhistorisk undersøgelse. Han bebrejder med rette de forfattere, der har isoleret trolddomsforbrydelsen fra det samfund, der frembringer den, og sætter sig det mål at forklare opkomsten, udbredelsen og ophøret af de norske processer.

Indledningsvis fastslås det, at trolddomsprocesserne også i Norge er et efterreformatorisk problem. Dernæst defineres begrebet: trolddomsprocesser er retssager, hvori personer anklages for brud på trolddomslovgivningen. Processen kan dog også

komme i stand ved, at en person, som havde fået trolddomsrygte på sig, selv tog initiativet til at forsøge at rensvaske sig.

Denne definition er ikke ganske klar: Den proces, som den person, der har fået trolddomsrygte på sig, anlægger, er ikke en trolddomsproces, men en sag om ærekrænkelse. At en trolddomsproces kan blive følgen, hvis ærekrænkelsen viser sig begrundet, er en anden sag — i bogstavelig forstand. Forfatterens besvær med skarpt at definere den proces, bogen handler om, bunder til syvende og sidst i den omstændighed, at trolddom var en overtrædelse af det første bud: Du må ikke have andre guder, altså kætteri. Trolddomsprocessen er dermed en variant af kætteri-processen — ligesom signeri, der udøvedes ved misbrug af Guds navn, var en overtrædelse af det andet af de ti bud. Ved således at forsøge at isolere begrebet trolddomsproces rammes forfatteren selv af det, han bebrejder andre. Ligesom trolddomsbegrebet ikke kan betragtes isoleret, således kan heller ikke trolddomsprocessen rykkes ud af rettergangssystemet — ja selv dette må beskrives i nøje sammenhæng med andre former for statslig kontrol med undersåtternes gøren og laden. Først længe efter reformationen genskabtes ved præsternes hjælp den kontrol, som forsvandt med den katolske kirke. Næss nævner kort 1629-forordningen om kirkens embede og myndighed mod ubodfærdige, men den er vigtig for trolddomsforbrydelsen og dens forfølgning. Præsten og hans hjælpere skulle opspore synder og forseelser, som var vanskelige at bevise med sædvanlig proces og rettergang — altså typisk trolddom. Så de gennem fingre, blev de selv straffet.

Bortset herfra sættes de norske trolddomsprocesser udmærket på plads i en europæisk og nordisk sammenhæng. Netop fordi så mange har behandlet disse processer, lader det sig gøre. Omvendt er det ikke muligt at belyse forholdet imellem trolddom og andre former for kriminalitet. Dertil ved man endnu for lidt om de andre.

Næss' bog er velskrevet og overskuelig — og derfor let læst og let tilgængelig af en disputats at være. I ni veldisponerede kapitler behandles alle relevante sider af bogens emne. I det sidste kapitel gøres forsøget på at forklare »hvorfor« eller som det hedder: en kausal-sammenfatning. Den munder ud i, at oprindelsen til trolddomsprocesserne »må søges i spændinger i lokalsamfundet, som netop i 1500-tallet blev så kraftige, at de førte til stævninger og offentlig forfølgelse i situationer, hvor lokalsamfundet tidligere havde løst problemerne uden at indblande myndighederne«. Næss konstaterer, at råheden bredte sig i det norske samfund i løbet af 1500-tallet.

Disse forklaringer afføder straks nye spørgsmål: Hvorfor forstærkes spændingerne? Hvorfor bredte råheden sig? Herpå kan man andetsteds i bogen kun finde det svar, at den katolske kirkes bidrags- og hjælpeordninger faldt bort med reformationen. De fattigste indbyggere måtte klare sig på egen hånd netop i en tid, da kampen for at overleve blev tilspidset. Her har forfatteren uden tvivl fat i en rigtig ende; men da hans hovedopgave var at forklare opkomsten, udbredelsen og ophøret af de norske trolddomsprocesser, savner man en samlet vurdering af konsekvenserne af kanonisk rets ophør og overførelsen af al strafforfølgelse til det verdslige retsapparat, kombineret med bortfaldet af den katolske kirkes sociale

foranstaltninger, dens jurisdiktion og sociale kontroll i selv det mindste landsbysamfund.

Men med Næss' afhandling er grunden lagt — og eftersom han så at sige er startet på bar mark, er det i sig selv en præstation at frembringe et solidt fundament for fremtidig forskning. De svenske trolddomsprocesser blev i 1971 behandlet af Bengt Ankerloo. På dansk har vi ikke et tilsvarende værk, og på baggrund af Ankerloos og Næss' bøger må man konstatere, at opgaven vokser, og at det kræver meget at vokse med den. Det er nemlig ikke nok at skrive om trolddom og processer løsrevet fra en social virkelighed. Sålænge trolddom og hekseri betragtes som et udslag af fortidig dumhed og barbari, indser vi ikke, hvorfor nogle mennesker blev forfulgt for forbrydelser, som ikke var begået. Vi skal fatte fattigdommen, misundelsen og hadet for at begribe den glæde over næstens ulykke, som sætter enhver af os i stand til at bære ved til blået.

Ole Fenger, Aarhus Universitet.

Ida Halvorsen: Hard asfalt. En selvbiografi. Pax forlag Oslo 1982. 240 s. ISBN 82-530-1254-4. (Boken er skrevet i samarbeid med Liv Finstad og Cecilie Høigård).

Boken *Hard asfalt* er resultatet av et vellykket samarbeid mellom to forskere, Liv Finstad og Cecilie Høigård og en kvinne som bruker dekknavnet Ida Halvorsen. Boken bygger på hennes dagboksnotater, men intervjuer, brevrapporter og andre dokumenter er også brukt som kilder. Boken er skrevet som Ida Halvorsens selvbiografi og forteller om livet i mange forskjellige avikergrupper i samfunnet. Mange sentrale problemer blir behandlet i boken, og resultatet er en meget interessant bok. Den spanner Ida Halvorsens liv fra oppvekst i drabantbyen til heroinbruk og gateprostituasjon i Oslo sentrum. Da hun forlater dette livet i tjuåra har hun bak seg 13 år preget av stoffbruk, kriminalitet og prostituasjon. Institusjonsopphold har hun også erfart. Fortellingen starter med en beskrivelse av drabantbyens livsvilkår. Mens de voksne bruker alkoholen for å fjerne hverdagens tristhet blir lynol Idas og hennes veninners første middel inn i rusverden. Sniffing og skulk på skolen blir etterhvert et så stort problem at det fører til en institusjonsanbringelse. Etter den bærer det mot et mer avansert bruk av stoffer. Noen korte perioder med job, men ellers dreier livet seg om å få tak i stoffer og penger til stoffkjøp. Mens guttene holder seg til bestemte gjenger, som holder på med innbrudd og langing, flyr jentene frem og tilbake mellom gjengene, noen ganger i parforhold. Ofte er en seksuell tjeneste for stoff jentenes løsning på økonomiproblemet og kanskje opptakten til prostituasjon. Fanget i stoffmiljøets nettverk tvinges mange av jentene til å prostituere seg. I dette miljøet styres stoffbruket av tilbudet på stoff og kontrolleres av pengemangel. Alle stoffer brukes, men de fleste forsøker å holde seg unna heroinen for da »er man hekta«. Noen slutter å bruke stoff, et par kammerater dør, men de som blir igjen er den hardeste kjerne i forhold til stoff og kriminalitet.

Det fortelles også en ny utgave av århundrets kjærlighetshistorie. Denne gangen

er partneren svært alkoholisert og ekteparet er ofte uten fast bopel men ferdes i uteliggermiljøer. Tross partnerens trusler og mishandling er fast følge et viktig vern i et hardt miljø, og det innebærer også at prostitusjon unngås. Idas selvrespekt hindrer henne å prostituere seg. Etter et drapsforsøk blir det skilsmisse, men i denne perioden soner hun en promillemessig på egen anmodning, nærmest for å ha et sted å være, siden partneren sitter i fengsel. Etter skilsmissen blir det en ny tilværelse som en enslig narkoman mor. Den rollen har hun ingen ressurser til å greie. Etter det nederlaget blir det en tur til Christiania hvor hun begynner heroinbruk. Heroinen er et dyrt stoff og da barrieren mot heroin er falt da er prostitusjonen en realitet. Rusmidelenes plass i gateprostitusjonen er her av sentral betydning. Stoffprisene og sexprisene reguleres samtidig. Det trengs åtte kunder om dagen hvis det skal bli nok stoff. Dette er et hardt liv med pengemangel, sult og kulde og stoffbehov som hovedmotiv. Det leves fra dag til dag. Det fortelles om fellesskap og samhold mellom jentene om de sentrale ting, prisene og de perverse kundene som av og til dukker opp. De er unntak, stort sett er kundene ganske alminnelige menn. Men forakten mellom kjøper og selger er gjensidig. Det er morsomt å lure kunden.

Ille medtatt av dette harde livet havner hun på Gaustad sykehus. Etter noen korte perioder i sitt gamle miljø med gateprostitusjon klarer hun å slutte stoffbruket og starte et nytt liv. Overgangen fra stoffmiljøet til et annet liv er meget problematisk. Etter mange år i dette miljøet betyr det å slutte å gi avkall på alle man har hatt kontakt med. Det er ikke mulig å stå med et ben på hver side i de to miljøer. Det er derfor man lukker døren på en gammel bestevenninne som trenger et sted å sette »fixet«^o sitt. Det er også derfor det er nødvendig med en sprekk eller flere i begynnelsen. Det er nødvendig med noen turer tilbake til det gamle livet for å kunne forlate det. Ikke at det er tiltrekkende men det er nødvendig til å kunne fjerne seg gradvis.

Boken er en gripende lesning og særlig verdifull fordi den har så mange slags opplysninger. Sniffemiljøer har sjelden vært skildret så inngående, uteliggemiljøet har som oftest vært beskrevet av menn. Den er også et viktig bidrag til prostitusjonsforskningen, spesielt prosessen som fører til prostitusjon. Selv om ungdomsmiljøet setter grenser for heroin og prostitusjon så henger de to tingene i lufta. De som ikke klarer å stoppe i tide havner der. Dette er en bok som kan leses på mange måter, som en spennende roman, eller som en hard kritikk av velferdsstaten. Om hvordan de sosiale hjelpetiltakene oppleves av klientene, hvordan de ses som fasttømret og som klienten må tilpasse sig men ikke omvendt. Det er helt utrolig hvor få hjelpetilbud har nådd frem til Ida Halvorsen og hennes kammerater. Hun er 16 år gammel da hun kommer på avrusning for første gang. Institusjonene redder livet hennes, ofte på initiativ fra støttepersoner i familien. Men slike opphold setter ingen stopper for stoffkarrieren. Tross den tanke at ingen hjelp nytter før bunnen er nådd så skimtes det allikevel noen muligheter til reel hjelp. Den økte interesse for gravide misbrukere får sin fulle støtte i Idas historie. Hvert miljø har sine særtrekk og sine særegne skadevirkninger men også egne muligheter til en utvei.

Denne innsiktsfulle og på mange måter enestående bok er blevet en success i Norge, men den har aktualitet langt utover landegrensene. Den er også en av de bøker som ikke har leserkretsgrenser, den er av interesse for forskere, praktisk arbeidende og andre interesserte i avvik og avvikergupper i samfunnet.

Hildigunnur Ólafsdóttir, Reykjavik.

Robin Evans: The fabrication of virtue. English prison architecture, 1750—1840.
Cambridge University Press 1982. ISBN 0-521-23955. £ 37,50. xx + 464 s.
Gennemillustreret.

Den foreliggende bog er en gennemgribende bearbejdelse af forfatterens doktorafhandling fra 1975. Emnet er en meget central periode i strafferettens historie. I løbet af denne blev frihedsberøvelsen til den centrale sanktion; så godt som alle engelske fængsler og arrresthuse blev erstattet af nye eller blev kraftigt ombygget; og fængselskonstruktion blev til et særligt område inden for arkitekturen.

Ved 1700-tallets midte adskilte fængslerne sig ikke fra andre beboelsesbygninger, fæstninger m. m. Det bedst kendte, Newgate, var et porthus i London, der i sin struktur lignede andre af Londons portbygninger, om end det var overfyldt med en anden art beboere. Det var karakteristisk, at fangerne af alle kategorier havde et stort indbyrdes samkvem med hinanden og med byens befolkning. Sikkerheden mod flugt var skabt ved hjælp af jern og ikke ved brug af mursten. Fangerne kunne tigge fra særlige vinduer til gaden. Slutterne holdt værtshus. Fangerne fik besøg af personer, der kom med arbejde til dem, af nysgerrige, af prostituerede o. s. v. Indkvarteringen afhang af fangernes mulighed for at betale etc.

I 1850 var fængslerne isolerede verdener, som næsten ingen kontakt havde med det omgivende samfund. Og fangerne havde overhovedet ingen forbindelse med hinanden. Inden for fængslerne var der en opdeling i kategorier, og inden for kategorien blev alle behandlet ens. Etc.

Det er denne enorme ændring, som behandles af RE. Efter en beskrivelse af udgangspunktet, analyseres udviklingen og årsagerne. Efter de nordamerikanske fristaters løsrivelse kunne England ikke længere deportere sine fanger dertil, så fangetallet steg rask. I fængslerne døde mere end 1000 fanger om året af »gaol fever«, og hvad værre var: den angreb også de dommere, advokater m. fl. som måtte have kontakt med fangerne. Endelig vendte en række humanistisk indstillede personer sig mod de uværdige forhold, der rådede (Howard). Der måtte gøres noget.

»Gaol fever« var tyfus, som blev spredt af lusene, men dengang troede man, at den blev forårsaget af fængslernes dårlige luft. Ventilation og luftfornyelse i og omkring bygningerne blev de væsentlige mål for arkitekterne, og der blev nået langt.

Umoral blev anset for lige så epidemisk som fængselsfeberen. Fangerne måtte isoleres fra det (de) onde, så det gode i dem kunne sejre. Det førte til enceller, masker for ansigterne, forbudene mod at tale med hinanden o. s. v. Arkitekterne måtte for første gang interessere sig for at lydisolere mellem to rum.

Det arkitekturhistorisk set nye var, at arkitekten ikke længere skulle skabe rammerne omkring de menneskelige handlinger. Arkitekten skulle gennem bygningens indretning direkte og kausalt skabe nye menneskelige handlingsmønstre og ændre de indsatte moral og karakter. De væsentligste redskaber for tvangen var ikke fængselsinspektøren eller præsten, ja sågar ikke engang betjentene, men bygningen selv, uundgåelig, altomsluttende — en bygning som ikke kunne være mål for vrede, fordi stenene ingen skyld har, og fordi stenene opsuger al menneskelig følelse og had.

Medens forholdene i 1700-tallets fængsler blev bestemt af dem, der var i dem (fanger og sluttere), var det i 1800-tallets de politiske myndigheder, der direkte og indirekte bestemte, hvordan livet skulle være gennem kravene til bygningen, ordensreglerne o. s. v. Noget væsentligt var, at bygningen skulle udformes, så den centrale autoritets magt blev anskuelliggjort.

Det blev den almindelige opfattelse, at fangerne blev forkælet, og man indførte derfor trædemøller og lignende plager. For at opnå en almenpræventiv virkning blev det ydre gjort dystert, f. eks. ved at skabe lighed med de gamle fæstninger, og man udsmykkede portbygninger med relieffer af lænker (som ikke længere blev brugt i praksis).

Det lykkedes at fjerne et kriminogent, destruktivt og umenneskeligt institutionsmiljø, men det, der blev sat i stedet, måtte og blev snart karakteriseret på samme måde. Arkitekturen skabte ikke moralske mennesker med en god karakter. Og ved midten af 1800-tallet blev denne opgave taget fra arkitekten og lagt hos regelgiverne.

RE har utvivlsomt udført et stort arbejde i forbindelse med sin gennemgang af arkiver m. m., og der er grund til at tro, at det minutøse arbejde er gjort med stor omhu. Ud fra sit udgangspunkt har han fremlagt en mængde oplysninger om forholdene og påvirkningernes veje. Det er godt, at der er forskere, som vil udføre den slidsomme del. Men jeg sidder tilbage med en fornemmelse af, at bogen næppe vil give meget større indsigt og forståelse. Et så skarpt sidelys fremhæver detaljer og viser elementer, som ellers let kunne være blevet overset, men det er uegnet, hvis man vil se helheden.

Vagn Greve, Københavns Universitet.

L. H. Leigh: Strict and vicarious liability. A study in administrative criminal law.
Sweet and Maxwell, London, 1982. 117 s. £ 6,85.

Det objektive strafansvar (strafansvar uden skyld) er siden fremkomsten heraf i det forrige århundrede blevet indgående debatteret i common law landene, hvor modstandere og tilhængere synes at have låst sig fast i nogle skyttegravspositioner, der minder om de franske og tyske under 1. verdenskrig. Dette er for så vidt ikke unaturligt, da begge lejre bygger deres argumentation op ud fra etiske vurderinger. Modstanderne fremfører, at det under alle omstændigheder er umoralsk at straffe personer, der ikke har udvist skyld i forbindelse med en lovovertrædelse, hvorimod tilhængerne hævder, at det er berettiget, hvis man derved fremmer væsentlige samfundsinteresser.

Professor Leigh ønsker med sin seneste bog at nærme sig spørgsmålet om berettigelsen af det objektive strafansvar på en mere praktisk måde end hidtil. Dette skærper interessen for bogen umiddelbart, omend bogens beskedne omfang på forhånd vækker mistanke om, hvorvidt forfatterens intentioner vil lykkes. Denne mistanke bestyrkes under læsningen, men forfatteren berører nogle vigtige kriminalpolitiske spørgsmål i forbindelse med overtrædelse af erhvervsregulerende love, som har almen interesse, også for skandinaviske læsere.

Det er ikke en let læselig bog, medmindre man har et grundigt kendskab til engelsk fortolkningstradition, strafferet og straffeprocess. Domme, der berøres, nævnes endvidere kun stikordsvis, og andre forfatters værker forudsættes kendt. Dette bevirker, at bogen når vidt omkring trods sideantallet.

Strict liability er strafansvar for en persons *egne* hændelige lovovertredelser og vicarious liability er strafansvaret for *andres* lovovertredelser, tilregnelige som hændelige, og i bogens kapitel II gives et historisk overblik over udviklingen for disse former for strafansvar. Strict liability findes i vid udstrækning for bagatelforseelser, såsom færdselslovsovertredelser, og vicarious liability findes indenfor en stor del af den erhvervsregulerende lovgivning, hvor virksomhedsindehavere pålægges strafansvar for deres underordnedes overtrædelse. Disse former for strafansvar opstod i det forrige århundrede ved fremkomsten af den hastigt voksende særlovgivning, men har dog også bredt sig til dele af den ældre straffelovgivning f. ex. vedrørende bigami og til visse seksuallideliker.

Det objektive strafansvar blev pålagt, og pålægges, ud fra domstolenes ordfortolkning af lovene, og er i domspraksis og i teorien først og fremmest blevet begrundet i bevisvanskeligheder af tiltaltes skyld. Skyldbegrebet i common law landene, mens rea, omfatter imidlertid kun forsæt og bevidst uagtsomhed, og dette forhold bevirker, at bevisproblematikken i forbindelse med det objektive strafansvar ikke umiddelbart kan overføres til skandinavisk ret. Som et yderligere argument til støtte for det objektive strafansvar fremføres normalt, at det kun (bør) pålægges ved overtrædelse, der ikke er »egentlig kriminelle«, men nærmest af civilretlig natur. Der hersker imidlertid en betydelig usikkerhed i retspraksis med hensyn til spørgsmålet om, hvornår en lov vil blive fortolket som hjemlende objektivt strafansvar eller ej.

I kapitel III betegner forfatteren da også den nuværende retstilstand som uklar og kritiserer de argumenter, der er fremsat til støtte for strafansvaret. I dette kapitel skulle man med indledningen in mente forvente en nærmere analyse af specielt bevisproblemerne, men en sådan analyse foretages ikke.

I kapitel IV gennemgås de forskellige undskyldningsgrunde, der kan føre til frifindelse selv ved et objektivt strafansvar, f. ex. nødværge og tvang. Interessant er det at bemærke, at lovgiver i mange love har erstattet et af domstolene indfortolket objektivt strafansvar med et strafansvar betinget af mindst uagtsomhed. Det påhviler dog normalt tiltalte at bevise, at der ikke er handlet uagtsomt. Forfatteren hilser som udgangspunkt denne ændring i retstilstanden velkommen, men fremfører, at det objektive strafansvar af bevismæssige grunde bør bibeholdes ved færdselslovsovertredelse og lignende bagatelforseelser. Desværre forfølges disse

bevisvanskeligheder som sagt ikke nærmere. Med den ofte teknisk udviklede og hurtigt skiftende særlovgivning mener forfatteren endvidere, at også egentlige retsvildfarelser i fremtiden bør kunne føre til frifindelse, hvis der foreligger særligt undskyldende omstændigheder, et spørgsmål, der også trænger sig på i dansk ret.

I kapitel V omtales forskellige undersøgelser, der er foretaget af praksis omkring det objektive strafansvar ved erhvervsregulerende love. Billedet tegner sig nu helt skandinavisk. Det objektive strafansvar bruges i praksis meget lidt overfor erhvervsledere eller virksomhedsjere. Administrationen, arbejdstilsyn, sundhedsmyndigheder m. v. lægger vægt på samarbejde med og oplysning af virksomhederne, og normalt kun i grovere tilfælde indbringes overtrædelser for domstolene. Administrative forbud eller påbud efterfulgt af tvangsbøder er foretrukne styringsmidler.

Forklaringen på den milde håndhævelse af disse love skulle være, at overtrædelserne eller dog de ansvarlige er personer af høj status, og at overtrædelserne (derfor?) ikke betragtes som egentlige forbrydelser. Det er vanskeligt at vurdere, om dette synspunkt også er forfatterens, eller om der blot er tale om et referat af undersøgelsernes konklusioner.

Slutkapitlet bærer overskriften »True crime, guilt and stigma«. Forfatteren afviser her endeligt, at der kan sondres mellem overtrædelser, der må anses som egentligt kriminelle, hvor objektivt strafansvar derfor må afvises, og overtrædelser der er civilretlige af natur. Moralen ændrer sig, og det kan ikke forklares rationelt, at tyveri skulle være grovere end alvorlige arbejdsmiljøovertrædelser. Hans konklusion er imidlertid ikke, at objektivt strafansvar derfor bør indføres overalt eller helt afskaffes. Han mener tværtimod, at det objektive strafansvar i begge sine former som udgangspunkt bør bibeholdes af bevismæssige og præventive grunde, omend der bør ske en mildnelse af dette strafansvar ved at bibeholde og udvide de forskellige undskyldningsgrunde, han tidligere har nævnt. Strafansvaret bør imidlertid ifølge hans mening kun pålægges som absolut sidste udvej, når de øvrige administrative styringsmidler har vist sig nytteløse. Denne konklusion er let at erklære sig enig i, uanset hvilken lovovertrædelse der er tale om.

Bogen er fra forfatterens side såvidt ses tænkt som et idégrundlag for et nærmere studium af administrative sanktioner og deres samspil med strafferetlige sanktioner, hvilket legitimerer dens mange løse ender og noget overfladiske vurderinger, og i det fyldige noteapparat findes da også særdeles mange nyttige referencer til et nærmere studium af problemerne.

Sysette Viading Kruse, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm (red.): Danske og Norske Lov i 300 år. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Kbh. 1983. ISBN 87-574-3290-2. LXI + 722 s.

300-års dagen for Danske Lov er blandt andet blevet fejret gennem udgivelsen af dette statelige værk om Christian V's to store lovbøger. Redaktionen har lagt vægt på at få belyst lovbøgerne fra andre synsvinkler end de traditionelt juridiske. Der

er interessante essays af boghistorikere, filologer og kunsthistorikere. En række meget spændende artikler behandler lovens brug på de vestindiske øer og i hertugdømmerne samt dens indflydelse på lovgivningen i andre lande. I disse indgår også kriminalvidenskabelige elementer. Et enkelt eksempel kan drages frem fra Poul Erik Olsens fremstilling af den vestindiske straffelovgivning; i 1905 dømte den danske højesteret en mand til at miste sin hals og have hovedet sat på en stage i henhold til DL 6-9-1.

Læsere, som venter at finde 6. bog (straffeloven) udførligt behandlet, vil blive skuffet. Ditlev Tamm gennemgår majestætsforbrydelsen og kommer ad den vej ind på nogle mere almene strafferetlige spørgsmål (smh. også ovenfor s. 114 ff.). Hans Eyvind Næss redegør for trolddomsprocesserne i Norge. Skuffelsen gælder på ingen måde kvaliteten i de to artikler, men alene at det kun er disse meget specielle delikter, der har fået lov at komme med.

Danske Lov udelod »alt hvis Politien egentlig vedkommer«, fordi dette område efter sagens natur krævede en stadig skiftende regulering. Udeladelsen blev blandt andet fremhævet af Bentham i hans i øvrigt meget positive vurdering af Danske Lov. I festskriftet beskriver Inger Dübeck grundigt planerne om og de følgende mange års arbejde på en stor politiforordning, som skulle have dækket, hvad vi i dag kalder specialstrafferet. Den blev desværre (?) aldrig til virkelighed.

Vagn Greve, Københavns Universitet

Asbjørn Kjønstad (red.): Stonad ved uførhet. Universitetsforlaget, Oslo 1983. 180 s. 138 nkr.

Uførepension, som er emnet for denne bog, svarer i hovedsag til det, der i Danmark og Finland kaldes »invalidepension« og til »förtidspension« i Sverige.

Bogen er skrevet af Dag Ellingsen, Asbjørn Kjønstad, Vivi-Ann Mauseth og Kjell Noreik. De tre sidstnævnte har tidligere arbejdet på en betænkning om Folketrygdens uførebegreb (NOU 1977:14). Bogen er i vidt omfang baseret dels på undersøgelser anvendt til denne betænkning og dels på nyere undersøgelser over anvendelsen af uførepension. Hovedvægten er lagt på at undersøge, i hvilket omfang uførepension tilkendes personer p. gr. a. alkoholisme, narkomani, psykopati, kriminalitet eller asocialitet. Disse er ifølge folketrygdlovens regler »ute-stengte uføregrupper«. D. v. s. at en person egentlig ikke kan tilkendes pension på baggrund af disse forhold. I praksis er der dog, siden betænkningen blevet lavet, sket en vis opblødning på dette område, og de nyere undersøgelser sigter mod at kortlægge betydningen heraf.

Bogen giver primært en oversigt over reglerne for tilkendelse af uførepension, praksis ved tildeling, statistiske oplysninger om uførepensionisterne og årsagerne til tilkendelse af pension. Hele vejen lægges vægten på en omtale af de »ute-stengte uføregrupper«.

Bogen omfatter endvidere et kapitel om »Kriminalitet og invaliditet«, hvilket kan være af særlig interesse her. Kapitlet er skrevet af Ellingsen og Kjønstad og baserer sig på undersøgelser fra 1976 og fra 1981 om forekomsten af uførepensio-

nister blandt den norske fangebefolkning. Denne gruppe, der i 1981 tæller 7,3 % af fangerne, analyseres m. h. t. en lang række baggrundsvARIABLE m. v., således at man får et ganske indgående billede af, hvorledes denne persongruppe er sammensat. Svagheder ved undersøgelsen fra 1976 gør det dog betænkeligt at sige noget om en eventuel øgning af uførepensionister blandt fangerne, som forfatterne forsøger. Endvidere giver undersøgelserne desværre ikke mulighed for at sige noget om, i hvilken grad kriminalitet og langvarige straffesoner måtte have reel betydning for tilkendelsen af uførepension, hvilket som nævnt er et centralt emne. Spørgsmålet om uførepensionens evt. resocialiserende betydning har heller ikke kunnet belyses gennem disse undersøgelser. I stedet henholder forfatterne sig til to danske undersøgelser på dette område (omtalt i dette tidsskrift henholdsvis i 1971, s. 216—238 og i 1981, s. 93—105). En norsk undersøgelse over dette emne er dog nu, ifølge forfatterne, på vej.

Bogen giver som helhed en grundig indføring i uføreproblematikken i relation til nogle marginalgrupper. Den er i sin stil meget deskriptiv, og man kan undertiden savne mere debat og fortolkning af alle de data, der præsenteres. Bogens force ligger utvivlsomt i dens systematiske og omfattende kortlægning af en række forhold omkring uførhet.

Britta Kyvsgaard, Københavns Universitet

R. N. Torgersen og Bjørn Engstrøm: Vegtrafikkloven og trafikreglene med kommentarer. Medarbejdere: Jostein Erstad, Ulf Ertzaas, Haakon I. Haraldsen, Hans-Petter Jahre, Magnus Matningsdal, Leif N. Olsen, Carl-Erik Skrolsvik, Jens-Sveinung Wegner og Rolf Wegner. Universitetsforlaget 1983.

Bogen indeholder en samlet kommentar til den norske færdselslovgivning og er den første af sin art i 50 år. Bogen er skrevet af 11 forfattere, hvoriblandt er Bjørn Engstrøm og R. N. Torgersen, der har redigeret bogen, og Hans-Petter Jahre, der har fungeret som redaktionsskretær.

Bogen indledes med en kortere redegørelse for færdselslovgivningens historiske udvikling og internationale baggrund, der bl. a. har medført en betydelig ensartethed i den nordiske færdselslovgivning på en lang række områder. I bogens indledende afsnit peges endvidere på et behov for sanering og forenkling af det meget omfattende og meget detaljerede regelsæt, der udgør den norske færdselslovgivning.

Bogens andet afsnit indeholder kommentarer til de enkelte bestemmelser i vejtrafikloven.

Vejtrafiklovens regler svarer alene til en del af den danske færdselslov. Vejtrafikloven indeholder således ikke de mere detaljerede og specielle færdselsregler (trafikregler). Disse regler, der i Danmark er fastsat i selve færdselsloven, er i Norge udstedt som et særligt sæt af forskrifter i henhold til en bemyndigelse i vejtrafiklovens § 4. Vejtrafikloven indeholder endvidere ikke regler om erstatning, idet de norske regler om erstatningsansvar er samlet i en særlig bilansvarslov.

Ligesom den danske færdselslov indeholder vejtrafikloven en lang række bemyndigelser til fastsættelse af forskrifter. I bogen omtales disse mange forskrifter som hovedregel i tilknytning til kommentaren til de enkelte bestemmelser i vejtrafikloven, og der er i kommentaren til vejtrafiklovens § 43 på side 516 optrykt en fortrinlig oversigt over forskrifter udstedt i henhold til loven.

Af de mange forskrifter, der er udstedt i henhold til bemyndigelse i vejtrafikloven, er — som ovenfor nævnt — forskrifter om færdselsreglerne, og bogen indeholder i tredje afsnit en kommentar til de enkelte bestemmelser i Trafikreglene.

I bogens fjerde afsnit findes kommentarer til de enkelte bestemmelser i forskrifter om offentlige Trafikskilt. Disse forskrifter vedrører anvendelsen af færdsels- og vejvisningstavler og er udstedt med hjemmel i vejtrafiklovens § 5.

Kommentarerne til bestemmelserne i de tre regelsæt er udførlige og er opbygget efter ensartede redaktionelle retningslinier bl. a. med indledende oversigter over bestemmelseernes forarbejder og over foretagne ændringer af bestemmelserne og med henvisninger til de tilsvarende regler i Danmark, Finland og Sverige og til relevant litteratur fra disse lande.

Vejtrafiklovens og de kommenterede forskrifters tekst gengives ikke samlet men afbrudt af kommentarer til de enkelte bestemmelser. Dette gør det lidt vanskeligt umiddelbart at danne sig et hurtigt samlet overblik over navnlig vejtrafikloven og trafikreglerne. Som bruger af danske lovkommentarer savner man i den forbindelse en indledende gengivelse af reglerne i sammenhæng og uden kommentarer.

Udarbejdelsen af de enkelte kommentarer er som omtalt i bogens forord overladt til de enkelte forfattere, der endvidere — med undtagelse af de ovennævnte redaktionelle retningslinier — er blevet stillet frit med hensyn til, hvorledes de vil behandle de enkelte paragraffer. Som ligeledes nævnt i bogens forord har dette ikke kunnet undgå at medføre, at den samlede fremstilling er blevet lidt ujævn. Under hensyn til den karakter af et opslagsværk, som en så omfattende kommentar først og fremmest har, vil dette forhold dog på ingen måde kunne påvirke bogens anvendelighed og betydelige værdi for den store kreds af brugere, som bogen efter min opfattelse fortjener.

Bjarne Christensen, Justitsministeriet, Danmark

Karl Sellier: Schusswaffen und Schusswirkungen I, Ballistik, Medizin und Kriminalistik.

Boken är indelad i tre huvudavsnitt som i stort behandlar olika typer av vapen, sårballistik och underlag för kriminalteknikernas bedömning av effekter m m vid beskjutning.

Boken innehåller också aktuella tabeller för omräkning av kalibrar, kulhastigheter, kulvikter, anslagsenergi m m.

Boken täcker genom sitt innehåll högt ställda krav inom aktuella ämnesområden. Den synes vara ett lämpligt uppslagsverk för sakkunniga.

Bo Nilsson, Rikspolisstyrelsen, Stockholm

Bent Bludnikow og Henrik Stevnsborg: København 1790. Billeder af dagliglivet.
C. A. Reitzels Forlag, København, 1983. 113 s.

Något vetenskapligt verk är denna bok inte, varken för historiker eller jurister. Detta påpekar författarna också inledningsvis. Enligt min mening kan iallafall historiskt intresserade kriminologer få stort utbyte av att läsa de utvalda avsnitten i poliskammarprotokollen från 1790-årens Köpenhamn. Materialet om äldre tiders offentligt behandlade förtretligheter äger ett eget intresse, men inspirerar samtidigt till att fundera över våra dagars tvister och konfliktlösningens organens verksamhet idag.

Boken ger oss — som undertiteln anger — en inblick i vardagen och då speciellt i dess lite mörka sidor. Den handlar inte om strafflagens allvarliga förbrytelser men om konflikter i förbindelse med arbetslivet (eller bristen på »godkänt förvärv«), familjelivet och gatulivet. Till stor del är det lönearbetarens uppförande som tilldrar sig polismästarens ingripande, fast klagomålen handlar dessutom om förselser i samband med handel av diverse slag. Föredömligt nog har författarna hänfört utbudandet av sexuella tjänster till arbetets domän. Den som var arbetslös och utan fast bostad löpte också risken att hamna i rättens arkiv, liksom tiggande och spelgalna barn.

Inte heller dåtidens äktenskapsmarknad och familjegemenskap tycks ha varit problemfri. Dock frikändes hon som av en beundrare mottagit »en del pynt og klæder . . .«. Ty: »Hvis klageren Anthon Mayering der udgiver sig for sprogmeister har ladet sig bedrage af Christine Henningsen (betræffande äktenskap), må det tilskrives hans egen ufuldkommenhed« (sid. 89). Och saken om hustrumisshandel får ett (tillfälligt?) lyckligt slut: »Arrestanten Christen Hansen lovede at opfylde sine pligter bedre og især at lade sit drikkeri fare. Klagerinden bad om at få sin mand ud af arresten uden straf, men bad om at sagen måtte stå åben, hvis han på ny skulle undlade at opfylde sit løfte« (sid. 90). Slutligen angår ett antal exemplar fylleri och gatans fredlighet.

I sin helhet är det historiska materialet av kvalitativ art. Bokens enda kvantitativa uppgift gäller antalet fall som behandlades av den polisiära myndigheten med befogenhet som både åklagare och domare. Dessa var inte få: »Fra 1790 til 1792 behandlede politikammerretten således små 9000 sager« (sid. 7). Urvalets representativitet vet vi inget om. Det går inte att säga något bestämt om rätten som klagomottagare och konfliktlösare, men man kan lägga märke till att en mängd privatpersoner sökte dess bistånd. Det är förresten intressant att notera den enorma specialisering i yrkesbenämningar som en gång existerat, och kåren skulle beskyddas som i fallet med några kvinnor som olagligt undervisat barn i läsning. Inte så sällan blev lösningen på det aktuella problemet att böter skulle betalas till skräets kassa. För övrigt förekommer flera olika sanktioner eller parterna gör upp i godo.

Som sagt, empirin tillåter inte vetenskapliga slutsatser. Men man kunde väl önska sig att författarna (med sin akademiska bakgrund) hade gett oss några av sina funderingar om temats dåtida och nutida relevans. Tankeväckare eller riktlinjer behövs, och sammanfattande avslutningar är oftast inte av ondo.

Det skall absolut nämnas att boken är fint illustrerad tack vara den samtida målaren Claus Ditlev Fritsch (1765—1841). Han har skisserat episoder ur vardagslivet och dessa teckningar har hämtats fram ur det fördolda. Nu visas de i ett utmärkt sammanhang.

Annika Snare, Københavns Universitet

NY LITTERATUR

- A Cultural and Educational Approach to the Problem of Violence.* Council of Europe. Strasbourg 1983. 236 s.
- Birgit Petersson: »Den farliga underklassen«. Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige. Umeå 1983. ISBN 91-7174-133-X. 6 + 306 s. 100 s.kr. (Vil blive anmeldt.)
- Bent Blüdnikow og Henrik Stevnsborg: *København 1790. Billeder af dagliglivet.* Kbh. 1983. ISBN 87-7421-377-6. 113 s. 122 d.kr. Rigt illustreret af Claus Ditlev Fritsch. (Vil blive anmeldt.)
- Udmåling af erstatning ved personskade og tab af forsorger. Betænkning nr. 976. Kbh. 1983. 345 s. ISBN 87-503-4517-6.
- Marianne Rasmuson: *Brottslighet och biologiskt arv. Förord av Knut Sveri.* BRÅ Rapport 1983:3. 38 s. ISBN 91-38-07626-8. Ca. 12 s.kr. (Oversigt over nyere forskning vedrørende genetiske faktorerens betydning for kriminaliteten.)
- Värdetransporter II. Uppföljning av BRÅ-PM 1979:1. BRÅ-PM 1983:2. 55 s. ISBN 91-38-07630-6. (Om retningslinier för øget sikkerhed.)
- Knud Waaben: *Straffe og andre retsfølger. Afsnit af strafferettens almindelige del.* G. E. C. Gads forlag, København 1983. vi + 184 s. ISBN 87-12-90704-9. (Vil blive anmeldt.)
- Knud Waaben: *Strafferettens specielle del.* G. E. C. Gads forlag, København 1983. xvi + 343 s. ISBN 87-12-90702-2. (Vil blive anmeldt.)
- Thomas Witke: *Terrorismusbekämpfung als rationale politische Entscheidung.* Peter Lang, Frankfurt a/M. 1983. VI + 308 s. ISBN 3-8204-7542-7. SFr. 69. (Vil blive anmeldt.)
- Flemming Balvig: *Ungdomskriminalitet i en forstadskommune.* [Glandsaxe 1983]. Stencil. 152 s.
- Anders Kelstrup: *Galskab, psykiatri, galebevægelse — en skitse af galskabens og psykiatriens historie.* Amalie Kbh. 1983. ISBN 87-981058-1-7. 90 d.kr. (Vil blive anmeldt.)
- Silja Säisä: *Behandlingen av och beslutsfattandet i påföljdsfrågan i brottmål.* Stencil. Stockholms Universitet. 1982. 49 s. + bilag.